

Neka bogohulna razmišljanja

Piše: Slavoj Žižek
Prevela: Ljiljana Matić

Razmišljanje o odgovoru na pariska ubistva podrazumeva odbacivanje pompeznog samozadovoljstva popustljivog liberala i prihvatanje da je konflikt između liberalne popustljivosti i fundamentalizma u krajnjoj liniji „lažni“ konflikt – začarani krug dvaju suprotnih polova koja se međusobno generišu i pretpostavljaju.

Sada kada smo svi u stanju šoka nakon ubilačkog pohoda u prostorijama Šarlija Ebdoa (Charlie Hebdo), pravi je trenutak da skupimo hrabrost da „razmislimo“. Sada, a ne kasnije kada se stvari slegnu, kao što zagovornici jeftine mudrosti pokušavaju da nas ubede: upravo je žar trenutka i čin mišljenja teško spojiti. Kasnija razmišljanja hladnom glavom ne stvaraju uravnoteženiju istinu, već pre normalizuju situaciju dopuštajući nam da izbegnemo oštricu istine.

Takvo razmišljanje podrazumeva udaljavanje od patosa univerzalne solidarnosti koji je eksplodirao u danima nakon događaja i koji je kulminirao u nedelju 11. januara spektaklom u kojem su se velika politička imena iz celog sveta držala za ruke, od Kamerona (Cameron) do Lavrova (Lavrov) i od Netanjahua (Netanyahu) do Abasa (Abbas) – ako je ikada postojao prikaz licemernosti, to je bio taj. Kada je pariska povorka prošla ispod prozora anonimnog građanina, on je preko zvučnika pustio Betovenovu „Odu radosti“, nezvaničnu himnu Evropske unije, dodajući tako primesu političkog kiča odvratnom spektaklu držanja za ruke Putina, Netanjahua i ostalih – upravo onih lidera koji su najodgovorniji za nered u kom se nalazimo. Iako sam tvrdokorni ateista, mislim da je ta skarednost bila previše čak i za Boga, koji se osetio pozvanim da

interveniše s opscenošću dostojnom duha Šarlija Ebdoa: dok je, ispred kancelarija časopisa, predsednik Fransoa Oland (François Hollande) grlio Patrika Pelua (Patrick Pelloux), lekara i kolumnistu Šarlija Ebdoa, ptica je uneredila rameni deo Olandovog desnog rukava, dok je osoblje časopisa pokušavalo da priguši svoj nekontrolisani smeh – uistinu božanski odgovor Stvarnog na odvratni ritual. Istinski bi delotvoran bio potez Šarlija Ebdoa da na naslovnici objave veliku karikaturu koja se surovo i neukusno ruga tom događaju, sa crtežima Netanjahua i Abasa, Lavrova i Kamerona, kao i drugih parova koji se strastveno grle i ljube dok oštre noževe iza svojih leđa.

Postoji, štaviše, još jedna odlika skorašnjih događaja u Francuskoj koja je prošla gotovo neopaženo: nisu postojale samo nalepnice i posterji na kojima je pisalo „Ja sam Šarli!“ (*Je suis Charlie!*) već i one na kojima je pisalo „Ja sam pandur!“ (*Je suis flic!*)! Svenacionalno jedinstvo koje je slavljeno i usvojeno na velikim javnim skupovima nije predstavljalo samo jedinstvo ljudi koje povezuje sve etničke grupe, klase i religije, već i (a možda i iznad svega) ujedinjenje naroda sa snagama reda i kontrole. Francuska je (koliko znam) do sada bila jedina zapadna zemlja u kojoj su policajci bili stalna meta surovih šala koje ih prikazuju kao glupe i korumpirane (što

je bila uobičajena praksa u bivšim komunističkim zemljama). Sada, nakon ubistava u Šarliju Ebdou, policija je pozdravljena i pohvaljena, prihvaćena je kao majka zaštitnica – i ne samo policija već i specijalne jedinice (CRS kojoj su '68 uzvikivali da je „CRS SS“), tajne službe, kao i celokupna državna bezbednosna aparatura – nema mesta za Snoude-na (Edward Snowden) ili za Meninga(ovu) (Chelsea Manning, born Bradley Manning) u tom novom univerzumu, ili, da citiram Žaka Alena Milera (Jacques-Alain Miller): „Ogorčenost na policiju više nije kakva je bila, osim kod siromašne omladine arapskog ili afričkog porekla. To je nešto što, zasigurno, nikad nije viđeno u istoriji Francuske.“ Ono što se, u retkim i izuzetnim trenucima, povremeno vidi u svetu i u Francuskoj jeste ekstatična „osmoza stanovništva sa nacionalnom vojskom koja ga štiti od spoljašnjih agresija. Ali ljubav stanovništva prema snagama unutrašnje represije?“¹ Teroristička pretnja je na taj način uspeła da postigne nemoguće: pomirila je generaciju revolucionara '68 s njihovim arhineprijeteljem u nečemu što liči na francusku narodnu verziju Patriotskog zakona (Patriot Act) sprovedenog uz narodnu aklamaciju s ljudima koji se sami nude za nadzor. Kako smo, dakle, stigli do te tačke?

¹ Videti Žak Alen Miler, „L'amour de la police“, blog napisan 13. 1. 2015. i objavljen na www.lacan.com.

ISLAM KAO NAČIN ŽIVOTA

Ekstatični momenti pariskih manifestacija jesu, naravno, trijumf ideologije: oni su ujedinili ljude protiv neprijatelja čije fascinantno prisustvo momentalno briše sve antagonizme. Dakle, pitanje koje treba postaviti jeste: šta oni zamagljuju? Koja je njihova uloga u zamagljivanju? Trebalo bi, naravno, nedvosmisleno da osudimo ubistva kao napad na samu suštinu naših sloboda i da ih osudimo bez ikakvih skrivenih začkoljica (u stilu „Šarli Ebdo je ipak previše provocirao i ponižavao muslimane“). Trebalo bi da odbacimo sva slična upućivanja na olakšavajući širi kontekst: braća koja napadaju bila su duboko pogođena užasima američke okupacije Iraka (OK, ali zašto onda nisu napali neki američki vojni objekat umesto francuskog satiričnog časopisa?), Muslimani su na Zapadu defakto jedva tolerisana i eksploatisana manjina (crni Afrikanci još i više, pa ipak ne učestvuju u bombardovanju i ubijanju) itd. Problem s takvim podsećanjem na složene okolnosti je u tome što se slično može upotrebiti i apropo Hitlera: on je uspeo da pokrene pitanje nepravde Versajskog sporazuma; ipak, bilo je potpuno opravdano boriti se protiv nacističkog režima svim raspoloživim sredstvima. Ne radi se o tome da li su razlozi nezadovoljstva koji uslovljavaju teroristička dela istiniti ili ne, poenta

je u političko-ideološkom projektu koji nastaje kao reakcija na nepravde.

Sve to nije dovoljno – treba dublje razmišljati, a takvo razmišljanje nema nikakve veze sa jeftinom relativizacijom zločina (npr. mantra „Ko smo mi na Zapadu, počinitelji strašnih masakra u Trećem svetu, da osuđujemo takva dela“). Još manje se odnosi na patološki strah mnogih zapadnih levih liberala od toga da budu okrivljeni za islamofobiju. Za te lažne levičare, bilo koja kritika islama prokazana je kao izraz zapadne islamofobije. Salman Ruždi (Salman Rushdie) optužen je za nepotrebno provociranje Muslimana i zbog toga je (barem delimično) odgovoran za fatvu koja ga osuđuje na smrt itd. Rezultat takvog stava je ono što se može i očekivati u takvim slučajevima: što više zapadni levi liberali preispituju svoju krivicu, to ih muslimanski fundamentalisti više okrivljuju za licemerstvo kojim pokušavaju da prikriju svoju mržnju prema islamu. Takva konstelacija savršeno odgovara paradoksu super-ega: što se više pokoravate zahtevima Drugog, to ste više krivi. Naime, što više tolerišete islam, to će snažniji biti njegov pritisak na vas...

Takođe, to je razlog zbog čega smatram da nisu dovoljni pozivi na umerenost poput tvrdnje Sajmona Dženkinsa (Simon Jenkins) (u Gardijanu od 7. januara) da naš zadatak nije da „preterano reagu-

jemo niti da dajemo previše publiciteta posledicama, već da se prema svakom događaju odnosimo kao prema sporadičnom slučaju užasa“ – napad na Šarli Ebdo nije tek „sporadični slučaj užasa“, već je sled preciznog verskog i političkog programa i kao takav jasno je da je bio deo mnogo šireg obrasca. Naravno, ne treba preterano reagovati ukoliko se pod tim podrazumeva prepuštanje slepoj islamofobiji – već je neophodno bespoštedno analizirati taj obrazac.

Šta je onda sa suštinskim vrednostima liberalizma: slobodom, jednakošću itd.? Paradoks je u tome što sâm liberalizam nije dovoljno snažan da ih sačuva od fundamentalističkih napada. Fundamentalizam je reakcija – lažna i obmanjujuća, naravno – na stvarni nedostatak liberalizma i zbog toga ga liberalizam uvek iznova generiše. Prepušten sam sebi, liberalizam će se polako urušiti, a jedina stvar koja može sačuvati njegove suštinske vrednosti jeste obnovljena levica. Liberalizmu je neophodna bratska pomoć radikalne levice da bi preživela ta glavna zaostavština. To je jedini način da se porazi fundamentalizam, da mu se izvuče tlo pod nogama.

Razmišljanje o odgovoru na pariska ubistva podrazumeva odbacivanje pompeznog samozadovoljstva popustljivog liberala i prihvatanje da je konflikt između liberalne popustljivosti i fundamentalizma u krajnjoj liniji „lažni“ konflikt – začarani krug dvaju suprotnih polova koja se međusobno generišu i pretpostavljaju.

Otpor globalnom kapitalizmu ne bi trebalo da se oslanja na predmoderne tradicije, na odbranu njihovih posebnih životnih oblika – iz prostog razloga što je takav povratak na predmoderne tradicije nemoguć jer globalizacija već utiče na takve oblike otpora: oni što se protive globalizaciji u ime tradicije koja je njome ugrožena čine to u obliku koji je već moderan. Oni već govore jezikom modernosti. Njihov sadržaj može biti drevan, ali je njihova forma ultramoderna. Dakle, umesto da ISIS vidimo kao slučaj ekstremnog otpora modernizaciji, pre bi trebalo da ga zamislimo kao slučaj izopačene modernizacije i da ga smestimo u niz konzervativnih modernizacija koje su započele s Meidži restauracijom u Japanu (brza industrijska modernizacija pretpostavljala je ideološki oblik „restauracije“ – povratak potpune vlasti u ruke cara).

Ipak, ne treba zaboraviti da čak ni ta slika strogo disciplinovane i uređene fundamentalističke organizacije nije sasvim jednosmislena: nije li versko tlačenje (više nego) dopunjeno načinom na koji izgleda funkcionišu vojne jedinice ISIS-a? Dok zvanična ISIS ideologija prekoreva zapadnu popustljivost, dnevna praksa ISIS bandi uključuje pune karnevalske orgije (grupna silovanja, mučenja i ubistva,

pljačkanja nevernika). Nezapamćena radikalnost ISIS-a nalazi se u činjenici da ne maskira svoju brutalnost, već je otvoreno prikazuje: mediji prenose odsecanje glava, seksualno ropstvo je priznato i opravdano itd. Uzmimo ekstremnu verziju tog aspekta – nigerijski pokret Boko Haram. Taj naziv se grubo i opisno može prevesti kao „Zapadno obrazovanje je zabranjeno“, a posebno obrazovanje žena. Kako onda objasniti čudnu činjenicu da je glavna programska stavka masovnog sociopolitičkog pokreta hijerarhijsko uređenje odnosa između dva pola? Enigma je, dakle, sledeća: zašto muslimani, koji su nesumnjivo bili izloženi eksploataciji, dominaciji i drugim destruktivnim i ponižavajućim aspektima kolonijalizma, kao odgovor na to ciljaju na ono što je (bar za nas) najbolji deo zapadnog nasleđa, naš egalitarizam i lične slobode zajedno sa zdravom dozom ironije i ismevanja svih autoriteta? Očigledan odgovor bio bi da je njihova meta dobro odabrana: ono što liberalni Zapad čini toliko nepodnošljivim ne sastoji se samo u tome što praktikuje eksploataciju i nasilnu dominaciju već u tome (da dodamo so na ranu) što tu brutalnu stvarnost predstavlja pod krinkom njene suprotnosti, slobode, jednakosti i demokratije.

Upravo bi, u svetlu tih okolnosti, trebalo pristupiti osetljivoj temi različitih načina života. Dok u zapadnim liberalno-sekularnim društvima državna vlast štiti javnu slobodu i interveniše u privatnom prostoru (kad se sumnja na zlostavljanje deteta itd.), takvi „upadi u porodični prostor, kršenja ‘privatnih’ područja, nisu dozvoljeni u islamskom zakonu, iako konformizam u ‘javnom’ ponašanju može biti mnogo stroži“ (37)²: „[...] za zajednicu je važna društvena praksa muslimanskog subjekta – uključujući i verbalne objave – a ne unutrašnje misli kakve god one bile“ (40). Ipak, iako u Kuranu piše: „Ko hoće – neka vjeruje, a ko hoće – neka ne vjeruje“ (18:29)³, to „pravo da misli šta ko želi, međutim, ne uključuje pravo na javno izražavanje verskih ili moralnih uverenja sa namerom da se ljudi preobrate u lažnu posvećenost“ (40).

Problem je u tome što očigledno tolerantno rešenje (uzajamno poštovanje tuđih osetljivosti) ništa manje očigledno ne funkcioniše: ako je za muslimane „nemoguće da podnesu“ naše bogohulne slike i bezobzirni humor (za koji smatramo da je deo naših sloboda), zapadni liberali takođe pronalaze da je „nemoguće podneti“ mnoge prakse (podre-

² Brojevi u zagradama odnose se na stranice u knjizi *Is Critique Secular?*, Talad Asad, Wendy Brown, Judith Butler, Saba Mahmood, Berkeley: University of California Press 2009.

³ *Kur'an s prevodom*, preveo Besim Korkut, Sarajevo: Starješinstvo islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije, 1984.

đenost žena itd.) koje su deo muslimanskog „životnog odnosa“.

„U liberalnom društvu silovanje, tj. potčinjavanje nečijeg tela protiv njegove/njene želje u svrhu seksualnog užitka, ozbiljan je zločin, dok zavođenje – puka manipulacija tuđim željama – nije. Prvo je nasilje, a dugo nije. [...] U liberalnim društvima zavođenje ne samo da je dozvoljeno već je i pozitivno vrednovano kao znak individualne slobode.“ (31)

Asad dopunjuje taj opis još dvema (implicitno kritičkim) opaskama. Prva se odnosi na to da razlika između prisile i zavođenja u „igri zavođenja“ nije jasna budući da postoji velik prostor između te dve krajnosti. Druga ukazuje na to da je zavođenje u liberalnim društvima ključni konstituent komodifikacije: „[...] pojedinca kao potrošača i kao glasača primamljuju razne stvari usled sklonosti ka pohlepi, sujeti, zavisti, osveti i tako dalje. Ono što se u drugim okolnostima može identifikovati i osuditi kao moralna slabost ovde je od suštinskog značaja za funkcionisanje posebne vrste privrede i političkog poretka.“ (31) Zavođenje je način manipulacije s obzirom na to da zavedena osoba gubi autonomiju: „Zavesti znači podstaknuti nekog da otvori svoje najdublje sopstvo ka slikama, zvukovima i rečima koje nudi zavodnik i voditi zavedenog – u

„U liberalnom društvu silovanje, tj. potčinjavanje nečijeg tela protiv njegove/njene želje u svrhu seksualnog užitka, ozbiljan je zločin, dok zavođenje – puka manipulacija tuđim željama – nije. Prvo je nasilje, a dugo nije. [...] U liberalnim društvima zavođenje ne samo da je dozvoljeno već je i pozitivno vrednovano kao znak individualne slobode.“ (31)

saučesništvu ili nesvesno – do cilja koji je prvenstveno i zamislio zavodnik.“ (32) Ta liberalna „tolerancija“ zavođenja (koje defakto podriva liberalnu slobodu i autonomnost subjekta, pretvarajući ga/je u pasivnu žrtvu spoljašnjih podražaja, pa je tako liberalna sloboda, u svojoj istini, sloboda da se bude zaveden i manipulisan od strane drugih) u suprotnosti je sa islamskom teologijom, po kojoj je „zavođenje pitanje od velike važnosti – i ne samo u seksualnom smislu“: „[...] zavođenje u svim svojim

oblicima nužno je opasno ne samo za pojedince (jer označava gubitak samokontrole) već i za društveni poredak (jer bi moglo dovesti do nasilja i građanske nesloge)". Ovde je izuzetak zapadnoliberalna tržišna ekonomija, u kojoj su normalno funkcionisanje i stabilnost sistema održani složenim igrama tržišnog i političkog zavodjenja – ovde je neizbežni zaključak da je liberalni sistem suštinski izopačen i korumpiran jer se za svoje normalno funkcionisanje mora osloniti na same poroke koje javno osuđuje.

Prva stvar koju ovde treba napomenuti jeste da je tema zavodjenja putem privlačnosti robe i zavodljive političke manipulacije standardna tema prosvetene sekularne racionalističke kritike. Za razliku od islama, zapadni sekularni racionalisti bi dodali *versko zavodjenje* na listu: zar nisu „otelotvorene prakse“ što „obezbeđuju podlogu preko koje se stiže odana i pobožna dispozicija“ takođe tehnike zavodjenja? Nije li „inhabitacija modela“ gde je „neko vezan za figuru tvorca putem osećaja intimnosti i želje“ takođe rezultat zavodjenja? Nije li mimetička fascinacija koja je uključena u oponašanje postupanja Proroka proces zavodjenja? Bez obzira na to koliko je različit sadržaj, nije li formalna procedura strogo homologna?

U krajnjem slučaju, može se tvrditi da je zavodjenje gore od silovanja: kada je, za razliku od prepuštanja seksualnom zavodjenju, žena silovana, njena je duša navodno netaknuta, ona ostaje neiskvarena. Na delu su, međutim, mnoge tihe pretpostavke.

Nisu u pitanju samo psihičke posledice brutalnog silovanja ili nasilja kod zavodjenja (kojim je brutalno manipulirana žrtva), već je posredi i pitanje pretpostavljene zavodljive moći prikaza samog nasilja. Dalje, zašto bi zavodjenje apriori bilo svedeno na proces gde zavodnik manipuliše žrtvom protiv nje-gove/njene volje? Šta ako žrtva nije žrtva već želi da bude zavedena, upućujući čak i naznake u tom smeru? Ko, u takvoj situaciji, zapravo zavodi koga? Setimo se besmislene talibanske zabrane metalnih potpetica za žene – kao da će, čak i ako su žene u potpunosti prekrivene odećom, zvuk njihovih potpetica i dalje provocirati muškarce... Potreba da se žene prekrivaju ukazuje na „izuzetno seksualizovan“ univerzum u kom je sam susret sa ženom provokacija kojoj nijedan muškarac nije u stanju da odoli. Represija mora biti toliko jaka jer je i sam seks tako jak – kakvo je to društvo u kom zvuk metalne potpetice može učiniti da muškarci eksplodiraju od požude? Nije ni čudo što je Frojd, tokom analize čuvenog sna „Sinjoreli“ u svojoj knjizi „Psi-

Prema tome, šta god da se desi, odgovornost je potpuno „njena“.

Šta je, onda, trebalo da radi? Odgovor je jednostavan i jasan: da ostane kod kuće, da ne izlazi sama.

hopatologija svakodnevnog života“, izvestio da mu je stari musliman iz Bosne i Hercegovine otkrio „mudrost“ o seksu rekavši da je seks jedina stvar koja čini život vrednim življenja: „Jednom kad čovek više ne može da ima seks, jedina stvar koja prestaje jeste da umre.“

Na taj način se čini da je ne tako čvrst stav prema silovanju u muslimanskim zemljama zasnovan na pretpostavci da je muškarac koji je silovao ženu bio potajno zaveden (provociran) s njene strane da to učini – mediji često prenose takvo tumačenje muškog silovanja koje je rezultat ženske provokacije. U jesen 2006. godine, najviši muslimanski sveštenik u Australiji, šeik Tadž Din al-Hilali (Taj Din al-Hilali), izazvao je skandal kada je, nakon što je grupa muslimanskih muškaraca zatvorena zbog grupnog silovanja, rekao: „Ako uzmete otkriveno meso i stavite ga na ulicu, [...] mačke dođu i pojedu ga... Čija je to krivica – mačke ili otkrivenog mesa? Otkriveno meso je problem.“ Eksplozivno skandalozna priroda ovog poređenja između žene koja nije prekrivena i sirovog, otkrivenog mesa odvrtila je pažnju s druge pretpostavke koja je u osnovi Hilalijevog argumenta i koja mnogo više iznenađuje: ako su žene odgovorne za seksualne postupke muškaraca, zar to ne kazuje da su muškarci potpuno bespomoćni kada se suoče s onim za šta smatraju da je seksualna provokacija, pa jednostavno ne mogu da odole tome, i da su u potpunosti robovi svoje seksualne gladi, upravo kao mačka kada vidi sirovo meso? Za razliku od pretpostavke potpunog odsustva odgovornosti muškaraca za sopstvene seksualne postupke, isticanje javnog ženskog erotizma na Zapadu oslanja se na pretpostavku da muškarci „jesu“ sposobni za seksualno obuzdavanje i da nisu slepi robovi svojih seksualnih nagona.

Potpuna odgovornost žena za seksualni čin potvrđena je čudnim zakonskim regulativama u Iranu, gde je 3. januara 2006. devetnaestogodišnja devojka osuđena na vešanje nakon što je priznala da je izbola na smrt jednog od trojice muškaraca koji su pokušali da je siluju. Tu smo u čorsokaku: šta bi bio rezultat da ona nije odlučila da se brani? Da je dozvolila muškarcima da je siluju, bila bi podvrgnuta bičevanju (100 udaraca bičem) prema iranskom zakonu o čednosti; da je bila udata u vreme silovanja, najverovatnije bi bila kriva za preljubu i osuđena na smrt kamenovanjem. Prema tome, šta god da se desi, odgovornost je potpuno „njena“. Šta je, onda, trebalo da radi? Odgovor je jednostavan i jasan: da ostane kod kuće, da ne izlazi sama. ■

Odlomak iz knjige: Slavoj Žižek: „Islam, ateizam i modernost: neka bogohulna razmišljanja“, Akademska knjiga, Novi Sad, 2015.